

- М., 1968.
6. Кругловенко В.И. *От лабораторных опытов до первых заводов. // Сахарная промышленность. – М., 1997. – № 4.*
7. Ланге П.В. *Результаты сахароварения и применение закона 20 ноября 1895 года в первой половине 1896-97 гг. в одном из районов Киевской губернии. – К., 1897.*
8. Левин И.И. *Свеклосахарная промышленность в России. – СПб, 1910.*
9. Нестеренко О.О. *Розвиток промисловості на Україні. – К., Вид-во Акад. Наук УРСР, 1962.*
10. Олянич В.В. *Розвиток цукрової промисловості на Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: Дисертаційне дослідження ... кандидата історичних наук. – Харків, 2000.*
11. Орлик В.М. *Митна політика Російської імперії та організація митного контролю в українських губерніях у дореформений період (1795-1861 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003 р. – Вип. VI.*
12. *Полное собрание законов Российской империи. СПб, 1908. – Отдел II. – Т. 15.*
13. Темірова Н.Р. *Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція. – Донецьк: ДонГУ, 2003.*
14. *Центральный державный историчный архив в м. Києві. – Ф. 442. – Оп. 770. – Спр. 131.*

А.А.Криськов

СПРОБИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗЕМЛЕВЛАШТУВАТИ ЄВРЕЙСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В XIX ст.

Територія Правобережної України в XIX – на початку XX ст. була чи не найбільшим у світі ареалом проживання єврейського етносу. Такий характер розселення був зумовлений політикою уряду Російської імперії стосовно євреїв, а саме формуванням так званої смуги єврейської осілості. Вона послідовно здійснювалася протягом усього XIX ст. Уперше згадано про смугу осілості в іменному указі від 23 грудня 1791 року. Згідно з Положенням від 30 травня 1835 року, до її складу увійшли Волинська, Подільська, Катеринославська, Київська (крім Києва), Херсонська (крім Миколаєва), Таврійська (крім Севастополя), Полтавська (крім козацьких та державних сіл) та Чернігівська губернії. Майже в незмінному вигляді смуга єврейської осілості зберігалася до 1917 року. За переписом 1897 року, в українських губерніях Російської імперії було зареєстровано 1 млн. 644488 євреїв, більшість яких – 1 млн. 48 тис. осіб – мешкала в Київській, Подільській і Волинській губерніях [7, 124]. У Подільській губернії їх налічувалося 350 тис. [4, 32]. З метою пом'якшення проблеми перенаселеності євреїв у межах осілості, а також покращення їх зайнятості, російський уряд зацікавився справою про переведення значної частини єврейського населення у стан землеробів.

Ця проблема не була предметом окремого дослідження, хоча деякі аспекти знайшли своє відображення у значних за обсягом працях дослідників. Так, І.М.Погребінська, досліджуючи правове та економічне становище євреїв України кінця XIX ст., побіжно звернула увагу на існування

єврейських землеробських колоній, вказавши на загальну чисельність євреїв, які там проживали [7]. О.С.Борисевич та І.В.Рибак розкрили аспекти законодавчого регулювання поземельних відносин євреїв Правобережної України та описали підготовку до утворення єврейських колоній на Поділлі [1, 11]. А.Прусевич присвятив свою розвідку стану кустарних промислів у колонії євреїв-землеробів Абазівка [10]. Разом із тим залишилися нез'ясованими ряд питань: час появи колоній євреїв-землеробів у Подільській губернії, кількість землі, якою володіли колоністи, їхня чисельність, напрям розвитку землеробства в колоніях, вплив єврейських землеробських колоній на розвиток економіки краю. Мета статті – дослідити політику царату, спрямовану на земле влаштування євреїв на Поділлі. Об'єкт вивчення – єврейські колонії Подільської губернії, предмет – землевлаштування євреїв.

Ідея залучення євреїв до землеробства виникла ще в правлячих колах Речі Посполитої в 70-х рр. XVIII ст., але втілити її не встигли. До неї повернулися вже після поділів Польщі урядові кола Російської імперії, зокрема міністр юстиції при Олександрові І Г.Р.Державін. Він запропонував перетворити євреїв у землеробів, створивши із них особливий землеробський прошарок для заселення Астраханських та Південноукраїнських степів. У 1802 році імператор з ініціативи міністра наказав сенатові підготувати положення про землевлаштування євреїв. Воно з'явилося 9 грудня 1804 року. Згідно нього, євреї поділялися на 4 стани: землероби, фабриканти і ремісники, купці, міщани. Тим із них, хто бажав займатися землеробською працею, дозволялося купувати незаселені земельні ділянки і наймати селян для їхнього обробітку, а також орендувати землі у поміщиків. Євреї, які селилися колоніями на куплених або орендованих землях, звільнялися від сплати податків на 5 років. Крім цього, в Правобережній Україні, губерніях Білорусії та Прибалтики для поселення євреїв виділялося 30 тис. десятин угідь у казенних маєтках. Ці колоністи звільнялися від податків на 10 років та отримували позику. Отже, була започаткована спроба закрити євреїв у певному місці помешкання, заохотити їх до занять землеробством і утворення єврейських землеробських колоній [8, Т. XXVII, №21547, 731-735]. Положення забороняло євреям, котрі не займалися землеробством і не були об'єднані в землеробські громади, жити в сільській місцевості й займатися лихварством і шинкарством. Протягом 4 років під державним контролем їх мали виселити в міста і містечка [3, спр.51, арк.134-134зв.] Указом від 19 жовтня 1807 року цей термін продовжили до 1810 року [8, Т. XXIX, №22651, с.1303-1306]. У вищих урядових колах імперії було багато скептиків, які вважали спробу створення єврейських землеробських колоній даремною тратою державних коштів. Так, у рапорті від 30 червня 1808 р. Олександрові І міністр внутрішніх справ князь О.Куракін вказував, що більшість євреїв здавна “живе продажем вина по селах і шинках без звички і нахилу до землеробства”. Замість землеробських колоній він пропонував створювати в губернії фабричні мануфактури з виробництва сукна, де євреї могли б працювати як вільнонаймані робітники [3, спр.51, арк.134-134зв.]. Все ж процес створення землеробських колоній було розпочато.

Уже до 1810 р. в степах Півдня України переселилося до 600 сімей євреїв-колоністів, що налічували 3640 осіб. У 1859 р., згідно зі звітом губернатора, лише в одній Херсонській губернії було 39396 євреїв-землеробів [2, 328].

Імператорський указ від 25 березня 1817 року започаткував наступну спробу щодо утворень єврейських землеробських колоній. Їм дозволялося селитися компактно на виділених державних землях. У Петербурзі утворювався Комітет опіки ізраїльських християн на чолі з князем Голіциним. Ці колонії були підконтрольні лише Комітетові. Колоністам дозволялося займатися всіма видами землеробських промислів, крім шинкарства. Вони звільнялися від державної та військової служби, від податків на 20 років [8, Т.ХХХІV, №26752, с.119-123].

Указ від 11 лютого 1824 року розпочав перепис євреїв-землеробів, які мешкали в землеробських колоніях, і виявлення тих, хто задекларував переселення в колонії, але не здійснив його [8, Т.ХХХІХ, №29775, 68]. У квітні 1835 року з'явився сенатський указ, який ставив перед губернським керівництвом завдання сприяти залученню євреїв до землеробської праці. Їм дозволялося селитися на державних землях у місцях їхньої постійної осілості колоніями не менше 25 осіб, окремо від християн. З них списувалися попередні податкові недоздачі, вони звільнялися від податків та рекрутчини на 25 років, але про матеріальну допомогу з боку уряду на облаштування не йшлося [10, 15]. У статті С.О.Борисевича є твердження, що єврейських землеробських колоній до 1840 р. не лише в Подільській губернії, а й у всій Правобережній Україні не існувало, бо генерал-губернатор Д.Г.Бібіков прагнув не допускати їх утворення [1, 295]. На нашу думку, ця теза не відповідає дійсності. А.Прусевич, який досліджував це питання, датою появи єврейських колоній у Подільській губернії називає 1835 рік [10, 16], а зі звіту Подільського губернатора за 1832 рік довідуємося, що євреїв-землеробів у Подільській губернії було 2876 ревізьких душ [12, оп. I, спр. 1195, арк. 266зв.]. Мабуть, таку розбіжність у датах можна пояснити тим, що переведення євреїв у стан землеробів було перманентним процесом. З'явившись, можливо, і раніше 1832 року, адже за положенням 9 грудня 1804 р. євреї мали виселити із сіл, євреї, які ставали землеробами, чисельно збільшувалися. Відомо, наприклад, що в 1848 р. на державних землях було поселено 150 сімей євреїв-землеробів (1009 осіб) [10, 16].

3 січня 1839 року вийшов указ, що кваліфікував як міцно оселених лише тих колоністів, які мали не менше 5 десятин на кожну чоловічу душу. Він доповнювався новим (25 жовтня 1839 року), за яким євреї-колоністи повинні були переселятися щілими сім'ями. Їх звільняли від рекрутчини на той термін, на який вони укладали з поміщиками контракти щодо взяття землі в оброк [9, Т.ХІV, №11913, с.4; №12810, с.793-794].

У січні 1841 року для розробки Положення про єврейські землеробські колонії було створено Комітет для вироблення заходів щодо корінного переселення євреїв на чолі з графом П.Д.Кисельовим. Він склав проект єврейської колонізації. За розпорядженням Миколи І, проект для подальшого обговорення було надіслано київському генерал-губернатору, який у

свою чергу зажадав від подільського та волинського губернаторів висловити свої міркування щодо цього урядового проекту. 20 березня 1841 року Записку щодо землевпорядкування євреїв надіслав подільський губернатор. У цілому він поставився скептично до урядової ідеї перевести частину євреїв у землеробський стан. "Спроби євреїв перевести у клас землеробів ведуться з 1804 року, – писав він, – для цього євреям надавалися численні пільги, але всі зусилля виявилися марними. Спосіб життя, звичаї, спадкова звичка займатися більш-менш незаконними промислами ставлять непереборну перешкоду у спробах євреїв перейти в клас людей, який повинен присвячувати себе фізичній, як правило невдячній праці, яка не відповідає єврейському характеру: хитрому та метикуватому. Тому перетворення євреїв у землеробський стан не увінчається успіхом" [11, 129].

Подільський губернатор категорично висловився проти заснування єврейської колонії на Поділлі, посилаючись на аграрну перенаселеність та близькість до кордону. З огляду на те, що, можливо, серед євреїв знайдуться бажуючі перейти у землеробський стан, подільський губернатор висловив деякі міркування. Зокрема, він скептично поставився до численних і різноманітних пільг, які надавав уряд євреям-землеробам: "Тривала поблажливність до євреїв – марна справа, – писав губернатор, – і тому термін надання їм пільг слід зменшити з 15 до 10 років". Він категорично висловлювався проти дозволу євреям-землеробам займатися торгівлею та іншими неаграрними промислами. Видачу дорожньої допомоги на переселення, на думку подільського губернатора, слід було надавати тільки вбогим і не більше 5 карбованців на душу. Це було значно менше, ніж передбачалося урядовим проектом [11, 130]. Отже, подільський губернатор досить негативно поставився до ідеї про влаштування єврейських землеробських поселень. Висловлені ним міркування щодо цього були покликані всіляко загальмувати процес єврейської землеробської колонізації.

26 грудня 1844 року світ побачило нове положення стосовно євреїв-землеробів. Воно докорінно змінило ситуацію в утворенні єврейських землеробських колоній у Правобережній Україні. Порівняно з попередніми законами, новаційними були такі моменти: 1) у призначених для них місцях євреї мали право селитися однією сім'єю; 2) їм дозволялося купувати землю як в особисту власність, так і у власність громади; 3) їм заборонялося продавати, віддавати в заставу чи в оренду виділені для поселення казенні землі; 4) надавалася грошова допомога (175 крб. на сім'ю) для облаштування в колоніях, але не кожному, а всій громаді в особі вповноваженої людини; 5) перших три роки життя в колоніях євреям дозволялося наймати християн для виконання сільськогосподарських робіт; 6) кожний рік з дозволу міністерства держмайна на прохання єврейської громади виділялися землі для поселення з урахуванням, що на кожну чоловічу душу виділялося від 5 до 8 десятин угідь; 7) встановлювалася чітка система контролю за поселенням єврейських громад і наглядом та управлінням діяльності колоній на казенних землях; 8) колоністи на 10 років звільнялися від усіх податків, на 25 років від рекрутчини та

податкових недоздач; 9) на облаштування колоній дозволялося використовувати коробковий збір; 10) їм не заборонялося займатися різними промислами та торгівлею продуктами землеробської праці; 11) вийти зі складу колоністів вони мали право лише через 25 років, але були й винятки; 12) контракти з поміщиками щодо поселення з дозволу губернських правлінь укладалися не менше, ніж на 25-річний термін і грошова допомога від держави становила 85 крб. [9, Т.ХХІХ, №18562, с.910-916, 947].

У 1846 році колонії перейшли в підпорядкування міністерства державного майна, а джерелом видатків на їхній розвиток мав служити коробочний збір [10, 15]. Починаючи з 1844 року було запроваджено коробочний збір з євреїв, який існував у двох варіантах: загальний та допоміжний. Загальний збір – податок на споживання євреями м'яса. Він збирався з кожної одиниці забитої на кошер худоби, птиці, із продажу кожного фунта кошерного м'яса. Допоміжні збори бралися як податок на успадковане майно, із промисловості, що належала євреям, із доходів від здачі в оренду торгових місць, складів та домашніх приміщень, що належали євреям. Сюди ж належали податки за використання традиційного одягу [7, 129]. 1847 року було започатковано створення капіталу для допомоги євреям-колоністам. Виділялося по 40 десятин на кожну сім'ю із 6 ревізьких душ (насправді вводилося по 30 десятин, а 10 залишали для нових колоністів). Для заохочення були встановлені винагороди за успішне ведення господарства, а за безгосподарність – віддача в рекрути (скасовано в 1860 р.). Колонізація велася до 1866 року за рахунок коробочних зборів [10, 15].

Положенням від 22 вересня 1849 року із землеробів-колоністів скасовувалися недоздачі, якщо особи мешкали на поміщицьких землях і переходили в християнство [3, спр.236, арк.72]. Указом від 4 червня 1853 року євреям дозволялося купувати землі за межами міст та містечок, але в разі переходу їх у землеробський стан, а також купцям для поселення єдиновірців, заведення господарства, промислових виробництв та скотарства. Для поселення єдиновірців купці могли придбати землю з розрахунку не менше ніж 12 десятин на сім'ю [9, Т.ХХVІІІ, №27322, с.280-281]. У 1859 році колонізацію на державних землях було припинено, у 1866 році – і на приватних. Колонії було віддано у відання міністерства внутрішніх справ [10, 16].

Після скасування кріпосного права постало питання щодо подальшої долі єврейських колоній на державних землях. 30 травня 1866 року з'явився закон, який скасовував усі попередні законодавчі акти стосовно цих колоній. При міністерстві держмайна було створено комісію для підготовки нового положення. Планувалося зрівняння в правах та помешканні євреїв-хліборобів із загальним селянським станом [1, 296]. Проте положення так і не з'явилося, хоча в 1872 і 1874 роках запасні, зайві та вільні землі, які числилися при колоніях, були в них забрані [10, 16].

На 1870 рік у Подільській губернії налічувалося 14 колоній євреїв-землеробів, із яких 10 було створено на державних землях у Балтському повіті. У них проживало 10995 осіб. Ці колоністи поселилися між 1850 і 1852 роками і скористалися пільгами: їх було звільнено на 10 років від сплати подушного податку,

від сплати оброку за землю і від відбування натуральних повинностей, при поселенні вони отримали по 100 крб. на облаштування, із громад, до яких вони належали, були списані їхні недоздачі. Також їх звільнили на 25 років від рекрутської повинності [12, оп.50, спр.369, арк.21]. Однак, як свідчить зміст звіту Подільського губернатора за 1870 рік, вони, користуючись пільгами, наданими їм, власне, для заохочення їх до землеробства, продовжували займатися тими ж промислами, що й до поселення їх у колонії; польові ж угіддя, які за ними числилися, здавалися ними в оренду селянам сусідніх сіл за частину урожаю, а в більшості випадків – за гроші. Більше половини євреїв навіть не проживали в місцях обраного ними поселення в колоніях. Водночас за цими колоністами, наприклад в одному Балтському повіті, числилося 11348 дес. різних земельних угідь за оброчну плату в рік 6059 крб. 49 коп., тобто менше ніж 54 коп. із десятини. Колоністи ж ці землі здавали селянам в оренду під обробіток від 2 до 3 крб. за десятину. Губернатор дійшов висновку, що “з 10 єврейських колоній Балтського повіту можна нарахувати лише 5 господарів-колоністів, які займаються землеробством, але й вони швидше підприємці, а не землероби, бо користуються землями інших колоністів, але обробляють за допомогою наймитів-християн, тоді як, згідно з правилами про єврейські колонії, вони мають право мати робітниками лише євреїв; у цьому випадку мета уряду розвинути землеробство між євреями не здійснилася, а вони, скориставшись пільгами, завдали державі збитків” [12, оп.50, спр.369, арк.21-21зв.]. Таким чином, уряду не вдалося змусити євреїв зайнятися сільським господарством на рівні безпосереднього виробництва, про що попереджали князь О.Куракін ще 1808 року, а подільський губернатор у 1841 році.

Після погромів навесні 1882 року єврейських колоній в уряді згодом зник будь-який інтерес щодо їхнього поширення та підтримки [11, 130]. За даними відомого дослідника Поділля В.Гульдмана, у 1886 році в губернії нараховувалося 684 двори євреїв-землеробів [6, 43]. 1887 року єврейський переселенський капітал – 1100 тис. крб. – перераховано до державної скарбниці [10, 16]. Уже в 1890-х роках міністерство фінансів планувало адміністративним шляхом скасувати викупні платежі євреїв-землеробів, але рішенням державної ради 6 червня 1894 року плани міністерства були скасовані й питання про завершення земельного побуту єврейських колоній укотре залишилося невирішеним [5, 391].

Отже, після того як було скасовано викупні платежі всім розрядам сільського населення, що отримали повні права селян-власників, євреї залишилися однією з нечисленних груп землеробського населення не власниками, а лише наймачами казенних земель.

Колонії продовжували існувати. На 1913 рік у Балтському повіті їх було 8: Гершуня, Голоче, Чернянська, Абазівка, Гольма, Гельбинова, Богачівка, Луканівка. Однак багато колоністів емігрувало до США, хоча всі вони були зараховані до селян і приписані до волостей. А.Прусевич залишив відомості про колонію в Абазівці. 1872 року, під час інспекції колонії, виявилось, що місцеві євреї землеробством не займаються, власного сільськогосподарського реманенту не мають, а землі здають в оренду. Тому тут надільна земля євреїв була

відібрана і продана селянам, залишили лише громадські вигони, приблизно 80 десятин на 59 сімей [10, 16].

В Абазівці єврейське колонізаційне товариство допомогло євреям влаштувати сади. Дало їм позику на побудову огорож із виплатою на 10 років і для купівлі дерев на 15 років. Фрукти вивозили до Одеси та Києва. Однак колоністи вирішили зайнятися торгівлею і для розчистки місця для торгу знищили частину саду. Крім торгівлі, євреї займалися ремеслами: двоє виправляли шкіри, 7 були шевцями, 5 шапкарів, 1 шив картузи. Важливим промислом було шорне ремесло або римарство, а оскільки виробники вважалися селянами і працювали на невизначений ринок, то їх зарахували до кустарів. Крім 5 самостійних ремісників, які мали власні майстерні, на 1913 рік було ще 35 ремісників без майстерень. Промислом займалися лише безземельні. Спеціальних будівель для ремесла не було, виробництво здійснювалося в житлових приміщеннях [10, 17-19]. Готові вироби відправляли в Одесу, Тирасполь, Бендери і Кишинів, без посередників і скупщиків [10, 20].

Отже, впродовж всього XIX ст. урядом Російської імперії здійснювалися численні спроби землевлаштування єврейського населення смуги осілості шляхом створення єврейських землеробських колоній. Слід констатувати, що вони закінчилися повною невдачею. Інакше, мабуть, і не могло бути. В умовах гострого земельного голоду пореформеного Поділля євреям-колоністам виявилось вигідніше здавати отримані землі в оренду місцевим селянам, а самим займатися різноманітною діяльністю, яка безпосередньо не була пов'язана із землеробством. Після єврейських погромів 1882 року уряд остаточно втратив інтерес до створення нових колоній та підтримки вже існуючих, хоча колонії продовжували існувати.

1. Борисевич С.О. До питання вивчення законодавчого регулювання поземельних стосунків євреїв Правобережної України в XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції, 25-26 жовтня 2001 р. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2001. – Т.7(9).
2. Гуржій І.О. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. – К.: Держполітвидав УРСР, 1954.
3. Кам'янець-Подільський міський державний архів. – Ф.226. – Оп.80. – Спр.51, 236.
4. Качараба С.П. Еміграція галицьких селян у Російську імперію в кінці XIX ст. // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1990. – №9.
5. Лященко П.И. Очерки аграрной эволюции России. Крестьянское дело и пореформенная землеустроительная политика. – Ч.1. Первоначальное наделение и осуществление крестьянской собственности. – СПб, 1913.
6. Мамалыга А.И. Капиталистическая эволюция помещичьих и крестьянских хозяйств Подольской губернии в пореформенный период (1861-1900 гг.). // Дисс. ... канд. истор. наук. – Камеенец-Подольский, 1978.
7. Погребінська І.М. Правове та економічне становище євреїв в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). // УІЖ. – 1996. – №4.
8. Повне зібрання законів Російської імперії. – Збір.

- перше. – ТТ. XXVII, XXIX, XXXIV, XXXIX.
 9. Повне зібрання законів Російської імперії. – Збір. друге. – ТТ. XIV, XIX, XXVIII.
 10. Прусевич А. Евреи земледельцы-кустари Подольской губернии // Экономическая жизнь Подолии. – 1913. – №7.
 11. Рибак І.В. До питання про проекти єврейської землеробської колонізації на Поділлі та Волині у першій половині XIX ст. // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження. Науковий збірник. – Хмельницький: "Доля", 1995.
 12. Центральний державний історичний архів у м.Києві. – Ф.442. – Оп.1. – Спр.1195; Оп.50. – Спр.369.

С.О. Тищенко, А.І. Берестовий

ПОДАТКОВІ ОРГАНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Формування ефективної системи податкових органів у сучасній Україні має винятково важливе значення для забезпечення всіх основних напрямів державної економічної політики. Для належного правового забезпечення цього процесу, створення наукових основ важливим є узагальнення історичного досвіду діяльності податкових органів на українських землях, зокрема в другій половині XIX ст. – на початку XX ст., коли відбувалися аналогічні за змістом події.

Як свідчить аналіз історіографії, податкова політика російських органів влади в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. частково висвітлена у вітчизняній історіографії. Однак законодавчий аспект потребує подальшого вивчення, що і є метою статті. Об'єкт дослідження – податкова політика царату в пореформеному українському селі, предмет – законодавство щодо прямого, непрямого та місцевого оподаткування.

На середину XIX ст. специфіка державно-правового життя українських земель у складі Російська імперія фактично зійшла нанівець. Уніфікаторські дії царату реалізувались як у галузі публічного, так і приватного права. Формувалася єдина податкова система. В офіційних тогочасних документах зустрічається об'єднаний термін «колишні привілейовані губернії». Йшлося про 16 західних губерній, що мали власну історію, відмінну від «великоросійської», і власні традиції соціального регулювання. 9 із них припадали на етнічні українські землі. Податкова система мала яскраво виражений феодальний характер із поширеними натуральними повинностями, фіскальним імунітетом дворянства та церкви, подушним обкладанням населення. Відповідним чином формувалися і спеціально уповноважені державою органи. Податкова служба була зарахована до відомства Міністерства фінансів Російської імперії. Його агентами на рівні губерній стали казенні палати, а на рівні повітів – повітові казначейства [1, 181]. У Росії продовжували консервуватися феодальні принципи оподаткування: становість; оподаткування не матеріальних благ (прибутків), а людей («душ»).

Основним прямим податком залишався подушний. Він був введений ще за Петра I, у 1724 р., і змінив провідну та «посошну» (поземельну) подать.